

Од издања зборника ЖКС (1866) прошло је скоро два века, а као да се још увек није довољно свесно да се проучаваоцима у том издању не даје изворни језик састављача тог текста из 14. века. Текст из 1866. представља занимљив пример „превода“ (јединственог у тој области); то је пример „дуплог“ превода. Прво је неки непознати преписивач истовремено био и „преводио“ са српског језика на руски, а онда је издавач Даничић у жељи да спис објави на старом српском језику, затечени руски језик по сопственом признању вршио „враћања“ затеченог руског на (замишљени) српски. Колико су успешно обављена оба ова поменута посла показује даља изучавања кад се објави текст јединог познатог кодекса на српском из 1553. који доскора није био доступан истраживачима.

Од поменута два повезана и условљена превода треба разликовати онај нови „трећи“ по реду, кад је Л. Мирковић издање из 1866. објавио (1935) на савременом српском.

Тек онда ће се моћи приступити решавању питања из области „лексике“ (потреба прилично давно уочена): „у првом реду појединим епитетима и техничким терминима али из ужег историјског угла.“

У вези са језиком зборника (често се помињу и случајеви „синонимије“ (различите речи за један исти појам).

Кад је реч о „синонимима“ треба истаћи да је та појава одиграла кобну улогу у српској науци – али овога пута не у области извора већ у текстовима истраживача. Реч је о наводној „анатеми“ Српске Цркве од стране Цариграда. Реч „анатема“ се у одговарајућим изворима не помиње. Она је „производ“ српске науке где се три различита израза (раскол, одлучење, анатема) уводе и користе као тобожњи синоними.

Што смена на кормилу државе 1282. између Драгутина и Милутина није имала оштрији па и екстремнији облик вероватно треба видети у утицају њихове мајке Јелене која је већ била очевидац бурне смене власти краља

Уроша и сина Драгутина у којој долази до потискивања дотле владајућег краља Уроша у потпуну „анонимност“. Писац житија је те догађаје заоденуо у пригодну формулу кроз речи Јелене: „Боље је два него један, а једном је тешко на сваком месту“. У теорији би то можда изгледало тако, али у стварности је супротно од тога. Стога и толико расправа на тему односа Драгутина и Милутина представља јединствен пример „двовлашћа“ (како се то даље примало и разрађивало). На сцени се појављују оба брата истовремено – начини њиховог деловања варирају; појава која се различито прима и објашњава. Битно је да су обојица доживели природну смрт у међусобној сагласности и то не дуго после смрти своје дуговечне мајке чиме су биле испуњене скоро четири деценије овог двовлашћа. То је питање за себе са мало могућности за поуздан одговор.

Зборник ЖКС је од јединствене и непроцењиве вредности као извор вести кад је у питању око 130 године трајања Српске архиепископије. Да ништа друго, саопштен је поредак српских архиепископа, чињеница којој се нема шта додати ни одузети. Међутим, потпуно супротно од овога мора се истаћи о односу зборника према почецима српске патријаршије. На првом месту, то се односи на проглас патријаршије и царства факти које део српског друштва под утицајем једне струје у Србији (тадашњих глобалиста) осуђују као нешто што је у супротности са схватањима. Зачетник таквог става је, изгледа, нико мање него сам архиепископ Данило кроз оснивање капеле у средишту Црквене управе у којима ће се служити на грчком језику. Затим, следи превод Пуне синтагме Матије Властара усто тако засноване на идејама Византијског универзализма...

Поред осуде оснивања патријаршије и царства долази и изношење низа нетачног па и немогућег... По Даниловом Настављачу мисија инока Исаије у којој нема ниједног епископа – супротно вољи патријарха Саве – решава наводни спор између Пећи и Цариграда (што је опет нешто из области немогућег).

Сам зборник пре представља „конволут“ различитих дотле самосталних дела, насталих од различитих особа (чији број се не може утврдити), у различитим околностима и са различитом наменом. Другом речју ту се нашло „свега“ па и онога чему се ту не би могло никада наћи места у тако замишљеном зборнику озбиљних намера – како се бар то замишља и доживљава у српској науци (!?)

Време постојања Српске архиепископије траје скоро век и по и самим тим је „изазов“ и задатак српске науке. Као што је речено, ту је зборник од неочењиве и незамењиве помоћи. И време и зборник су деценијама везани за личност Данила и пре његовог постављења за поглавара ка и за период столовања у Пећи.

1327-1337. где је оставио неотклоњивих трагова кроз своју неоспориву задужбинарску улогу градњом храма. Затим, Данило се мора разматрати и као писац и то као један од водећих из те групе делатника. Друго је питање каква је његова улога у настанку зборника чији почеци се стављају у време после Данилове смрти. Већ живот зборника после његовог коначног формирања, око 1400. Тек од 1866. издавач доводи зборник (дотле цароставник, родослов, летопис...) доводи се у везу са Данилом. Тако је Ђура Даничић кумовао данас распрострањеним називом где се зборник тако приказује као Данилово дело.

У оквиру питања везаних за тематику међу првима је дискусија везана за улогу и значај Дежева. Ту се јавља низ ставки без могућности и како да се дође до неког одређеног решења па да се тим питањима посвети и цео живот који је кад се ради о тешкоћама/раду ове врсте сувише кратак.

Рад на овом и оваквом послу увек је повезан са појмом „фаме“ ма како се њему приступило, са њим доводило у везу и материјал из ње добијен користио... Писац није актер и скоро редовно је далеко од догађања и при прикупљању вести ослања се на методе, своје расуђивање, па и фикцију без чега нема стварања неког списка...

На више начина су Атос и Данило нераскидиво повезани. У првом реду то се односи на одбрану Свете Горе на ударе Каталана, потоње као Хиландарски игуман а затим и као чест посетилац... Борбе за очување Свете Горе од напада разбојничких Каталана трајале су око три године. Притом је највећу улогу у пружању отпора дао Хиландар и његов Игуман.

Овим поводом је реч о извесном великом и тешко разумљивом „парадоксу“. Цео Атос за православно свет представља велику ризницу података о старини. У српском случају то се у првом реду односи на Хиландар. Ово време се поклапа од можда најважнијих момената из живота Хиландара – рушење старог храма из времена Саве и Симеона и градња потпуно новог храма од ког здања као и низа осталих грађевина и сада. Док Хиландар чува старине у којима има мноштво вести о збивањима у прошлости Срба – скоро ништа се о збивањима у прошлости Срба и не зна без старина из Хиландара – дотле се скоро ништа не зна о тако значајним дешавањима у самом Хиландару.

Отуда се предлажу различити датуми у вези са обновом Хиландара почев од немогуће 1293 (пошто су Србија и Византија тад у рату) па до времена од три дораде, касније скоро непосредно пред Милутинову смрт кад се говори о тек довршеним Фреско-сликама у овом храму. То је утолико више чудно што код Данила у житију Милутина постоји посебно поглавље о његовој неспорно богатој задужбинарској делатности.

Основну препреку за изучавање обнове Хиландара представља чињеница да је његов живопис око 1804. „освежаван“ радом мајстора тог времена, чиме је раније сликарство изгубило своје изворну вредност што се у првом реду односи на измене у постојећем ктит. запису краља Милутина.

Још је Сава својим Карејским типиком решио однос матичног Хиландара и Карејске ћелије али је то учинио на прилично нереалан начин – Хиландар има обавезе према Ћелији али то се не дешава, и обратно. Такве недоречености су редовно стварале напете односе између те две установе чије испуњавање је вршено недоследно. Такво стање је трајало читав век – до

времена краља Милутина и Данила који је извесно време био и Хиландарски игуман. За разлику од осталих случајева овде се има више извора о озбиљности стања. И краљ и актуелни Хиландарски игуман Никодим били су вољни да се то питање реши. Уместо конкретног захвата извршене су извесне промене, али је тешко стање остало и даље, што се поуздано сазнаје из каснијих извора.

Поред тога што није решио односе Хиландара и Карејске ћелије, Милутин је створио још један проблем сличне природе. Ни односи Хиландара са морским пиргом није решен на бољи начин што је доводило до сукоба. Неспоразуми су појачани поводом „манастирића“ (појам који у Српској Цркви не постоји) Свети Никита код Скопља. Никита као самостална установа постаје „метох“. Није довољно јасно да ли метох пирга (који би такође био метох Хиландара или би Никита био непосредни метох Хиландара)

Јединствен би био Данилов пут кад је реч о његовом односу према Свете Горе и Хиландара. Као Хиландарски игуман провео је године у борби са Каталанима, којима је штитио целу Свету Гору. По завршеним сукобима на кратко је житељ Карејске ћелије... Потом после неуспелог покушаја из 1317. као да је више времена провео у Светој Гори него у својој хумској епархији.

Старих српских писаца нема много, као ни њихових дела – по ономе што се зна, морало је постојати и више писаца и текстова, али о томе нема никаквих вести. Сем малобројних изузетака они су мало читани, што се може закључити по малом броју до нас доспелих преписа – обично из доста познијег времена у односу на време настанка; „аутографа“ скоро да нема.

Корпус старе српске књижевности више чине преводи са грчког него што има изворних српских дела. У погледу превода постоји шаренило. У своје време „Лествицу“ су читали и синови Стефана Немање, браћа Стефан и Сава. Два века касније, деспот Ђурађ Бранковић (1434) у поговору за савремени превод „Лествице“ каже како је дело читао у различитим

преводима и то га је подстакло да уз коришћење познатог створи нови превод који би био што бољи... То није једини пример – сличних има више...

Према биографима Доментијану и Теодосију прво је дошло до смене на престолу између браће Радослава и Владислава па је тек онда Сава напустио архијерејски трон и отишао из земље. Према ЖКС Савин одлазак се десио раније, још за владавине краља Радослава. У литератури ова појава се оцењује као „проседе“ која остаје без објашњења. Тако је и данас...

Може се претпоставити да је овом приликом код зборника дошло до поменутог пропуста, пошто се у тексту ЖКС говори о догађају старом око сто година...

Затим, сме ли се помишљати да је поменути „проседе“ настао свесно у оквиру рада на претпостављеној ревизији текста Теодосијевог житија у време архиепископа Никодима. Тад је извршена измена изворне приче Савиног биографа Доментијана, по којој је Сава посвећен у Никеји. Ојачала је Српска држава и Црква – из неких разлога тадашњим људима није одговарало Доментијаново казивање, и стога се приступило измени изворног текста и настанак Српске Цркве везује се за Цариград што у стварности није било могуће, пошто су у Цариграду тад били Латини. Ради „мира у кући“ ревизија је „допуњена“ и причом како је Сава још за владавине Радослава напустио земљу и тако је избегнут помен државног преврата у земљи, пада Радослава и узимања власти од млађег Владислава.

Тешко је говорити о зборнику ЖКС – кодекс таквог садржаја је потпуно јединствен и не постоји њему сличан нигде... Више је пута речено, а проучаваоци то добро знају, како је тешко говорити о старим делима и тамо где је реч само о једном конкретном писцу и од њега насталом целовитом делу – недостатак аутографа, посредништво више генерација преписивача... До поузданог текста оригинала скоро да је немогуће доћи, уз најбољу вољу и беспштедан рад.

Овде је реч о јединственом зборнику без паралеле где би се угледањем на сличан случај по закону аналогија могло више да уради. Слободно се

може рећи да при раду не постоји ниједан поуздани ослонац при покушају разрешења и једноставнијих питања на која се током рада наилаз... О оним сложенијим а потом оним крајње сложеним (а таквих места има) сме се ни помишљати. Ранији проучаваоци то су већ довољно истакли. Прибегава се стварању претпоставки као једином могућем путу. Такав поступак је неопходан а истовремено тежак и „узалудан“ у приликама кад нема ничега сигурног... Сава II, белешке, Душан, ментал око 1375... Аутори наводе различите спискове тешкоћа које се пре „допуњавају“ него што се искључују (добро би било кад би се дешавало тако)

Специфичност живота старе српске државе је у томе што земља нема сталне престонице за коју би се везала мисао поданика дотичне државе као што се то дешавало у суседној Византији, где је читав миленијум престоница везана за Цариград код свих житеља државе. Слично је и са гробовима владара и патријараха који су сахрањивани у самом Цариграду (значајно је рећи да у најпознатијем храму праволавног света Светој Софији није сахрањиван нико...)